

BOSHLANG'ICH SINF ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARNING NUTQINI O'STIRISH USULLARI

Mamatraimova Dilshoda Chorshanbiyevna –

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi.

Qulmatova DildoraBozarovna

Termiz davlat pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 202-guruh talabasi

Annotatsiya: Ona tili darslarida o'quvchilar nutqini o'stirishga alohida e'tibor qaratish lozim. Bunda har bir o'qituvchi yuksak pedagogik mahoratga ega bo'lmog'i lozim. Quyidagi maqolada ayrim misollar orqali ona tili darslarida nutq o'stirishning ayrim usullaridan misollar keltiriladi.

Kalit so'zlar: ona tili darslari, metodika, boshlang'ich ta'lim, nutqiy kompetensiya, rol o'ynash metodi, ta'lim texnologiyalari, ijodiy fikrlash, dars metodlari

Kirish

Yangi zamonaviy texnologiyalarga asoslanib tuzilgan, ta'limning jahon andozalariga mos keladigan dastur va darsliklar yaratish – davr talabi. Hozirgi o'zbek adabiy tili qurilishining ilmiy talqinlari ham lug'aviy-grammatik munosabatlar tizimi, o'quvchi va o'qituvchi munosabatlari tizimi ham yangilandi va rivojlantirildi. Ona tilining yangilangan yo'nalishidan asosiy maqsad o'quvchilarning o'z ona tilida fikrini to'g'ri, aniq, ravon va go'zal ifodalay olish ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishdan iborat.

So'zlarni to'g'ri tanlash, nutqni tinglovchiga qulay tarzda yetkaza olish insoniy madaniyatning eng asosiy tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Shuning uchun har bir so'z, birikma va gapni barcha qirralari bilan to'g'ri, o'rinli ishlata olishni o'rgatish, o'z nutqiga nisbatan ehtiyotkorlik tuyg'usini shakllantirish ona tili darslarining asosiy vazifasi sanaladi. O'quvchilarining til o'rganishi va nutqiy rivojlanishidagi muhim bosqich boshlang'ich ta'lim davri hisoblanadi. Integrativ yondashuv o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini har tomonlama shakllantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. O'quvchilarning nutqini o'stirishda nafaqat an'anaviy balki integrativ yondashish hozirgi zamon talabi desak yanglishmaymiz. Bu haqida muhtaram prezidentimiz Sh.Mirziyoyevning "Maktablarni chinakkam ma'naviyat va ma'rifat, madaniyat o'chog'iga aylantirish uchun ta'lim- tarbiyaning integrativ usullarini qo'llash" [1;53] gi so'zlari, belgilab bergan vazifalarini amalga oshirishda ushbu integrativ usullarni, ularning avzalliklarini o'rganish lozim bo'ladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqiy kompetensiyasini shakllantirishda ta'lim jarayonida til o'rganishning eng muhim maqsadlaridan biri hisoblanadi. Chunki u o'quvchining ijtimoiy, madaniy va faoliyatida samarali muloqot qilishini ta'minlaydi. Ushbu maqolada aynan boshlang'ich sinf o'quvchilariga nutqiy kompetensiyasini shakllantirishda qo'llaniladigan samarali metod va vositalar, ularning pedagogik va psixologik asoslari, shuningdek, dars jarayonida qo'llashga oid amaliy tavsiyalar yoritib beriladi. Mazkur tadqiqot ta'lim sifatini oshirish va boshlang'ich sinf o'quvchilarining yozma hamda og'zaki nutqini shakllantirishga xizmat qiladi.

Asosiy qism

Ona tili mashg'ulotlarida fikrni og'zaki va yozma shaklda bayon qilish zaruriyati tug'ilganda o'quvchilardagi so'z qashshoqligi darrov sezilib qoladi. Nutqda so'zlarni takroriy qo'llash, berilgan so'zni uning ma'nodoshi, uyadoshi va qarama-qarshi ma'noligi bilan almashtira olmaslik, ma'lum bir sohaga qarashli so'zlar lug'atini tuzishda uchraydigan qiyinchiliklar, shubhasiz, o'quvchilarning so'z boyligi yetarli emasligidan dalolat beradi. Bizga ma'lumki, o'quvchilar bir xillikdan zerikadi. Shuning uchun ularni nutqini o'stirishda doimo har xil metod va o'yinlardan foydalanish lozim. Quyida shulardan ba'zilarini misol tariqasida keltiraman.

“Hikoya”

O'qituvchi xattaxtaga bir nechta so'z yozib qo'yadi. Masalan: Nafisa, soat, yomg'ir, kitob kabi. O'quvchilar mustaqil ravishda shu so'zlar ishtirokida hikoya tuzadilar. O'quv jarayonida turli fanlar, faoliyat turlari va kompetensiyalarni uyg'unlashtirish asosida o'quvchilarning bilimi, ko'nikmasi va malakasini shakllantirishga yo'naltirilgan integrative yondashuv ham bor. Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlar ta'lim tizimida bola shaxsiga qaratilgan ta'lim texnologiyalari, boshlang'ich sinf o'quvchilari ona tili va o'qish savodxonligini oshirish muammosi, ularning individual xususiyatlarini ro'yobga chiqarish, qiziqishlari hamda ehtiyojlariga tayanish tendentsiyalari ustunlik qiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqiy kompetensiyasi quyidagilardan iborat.

Aniq va to'g'ri fikr bildira olish.

Og'zaki va yozma muloqotda ishtirok eta olish.

Konteksga mos ravishda til birliklaridan foydalana olish.

Tinglab tushunish va javob bera olishdir.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun nutqiy kompetensiyasini shakllantirishda darsliklardagi mashqlar bilan ishlash, topshiriqlarning mazmunini tushunish muhimdir. O'quvchilar avval so'zlar va gaplar asosida fikrni ifodalashni o'rganadi, so'ngra

gaplarni mantiqiy ketma-ketlikda bog‘lab, oddiy matnlar tuzishga o‘rgatiladi. O‘quvchilarga nutqiy kompetensiyasini shakllantirishda dars jarayonining tashkil etilishi, metodik yondashuv va o‘qituvchining ustuvor roli muhim sanaladi. O‘quvchilar biror mavzuni o‘zlashtirar ekan, shu bilan birga tilni ham faol o‘rganadi. Masalan 4-sinf ona tili darsligidagi mashqlardan biriga e‘tibor bersak.

5-mashq. Hikoyani o‘qing.

Bobom biznikiga tez-tez kelib turardi. Har doim kelganlarida menga yoqadigan ertak kitob olib kelardi. Bobom kelganlarida ukam ikkimiz yonlariga yotib olib, ertak eshitardik. Bobom ertakni mana bunday boshlardilar: “Tong saharlab yo‘lga tushdim. Yo‘l yurdim, yo‘l yursam ham mo‘l yurib, katta avtobuslar yuradigan katta ko‘chaga chiqdim. Shaharga boraman, deb avtobuslardan biriga qo‘l ko‘tardim...”

Hikoyani davom ettiring. Unda shunday bir loyiha haqida aytingki, hali buni hech kim o‘ylab topmagan bo‘lsin.

Masalan: Avtobus yer ostida yurar ekan [2;8-bet]

Bu mashqni bajarish jarayonida o‘quvchilarda muloqot ko‘nikmalari, izlanish va mustaqil fikrlash malakalari, yozma va og‘zaki nutqini rivojlanadi. O‘ylab, fikrlaydilar, hayolan ssenariy tuzib, tahlilni amalga oshiradilar. O‘qituvchining darsdagi faoliyati nafaqat bilim berish, balki o‘quvchini fikrli o‘quvchiga aylantirishga qaratilgan bo‘lishi lozim. 4-sinf darsligida ham o‘quvchining tafakkuri, nutqi, mantiqiy fikrlash salohiyati va ijodiy imkoniyatlarini rivojlantirishda asosiy e‘tibor qaratilgan. Bu kabi o‘quvchilarda ijodiy yondashuvni shakllantirishga qaratilgan mashqlarni o‘quvchilarga bajartirishda o‘qituvchining puxta tayyorlangan dars rejasi, metodik yondashuvi va zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanishi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Yana bir usuli esa rol o‘ynash metodidir. Rol o‘ynash – o‘quvchilar o‘qish darsligidagi ma’lum hikoyani sahnalashtirishadi va bu orqali to‘g‘ri va samarali muloqot qilishni o‘rganishadi. bu o‘quvchilarni real hayotdagi muloqot holatlariga yaqinlashtiradigan, ularda og‘zaki nutqni shakllantirish va mustahkamlashga xizmat qiladigan samarali metodlardan biridir. Bu metod ayniqsa boshlang‘ich sinflarda tilni faol o‘rgatish va nutqiy kompetensiyani rivojlantirishda juda foydali.

Xulosa

Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarning yozma va og'zaki nutqini rivojlantirish, ularni mantiqiy, izchil va mazmunli fikr yuritishga o'rgatish ta'lim jarayonining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Bu jarayonda og'zaki mashqlarni savol-javob tarzida balki o'quvchilarning o'zlariga yangi gaplarni, fikrlarni tuzdirish orqali olib borilsa o'quvchining nafaqat tilda savodxon bo'lishini, balki tafakkurini shakllantirish, dunyoni mantiqiy tushunish va o'z fikrini to'g'ri bayon qilish malakasini rivojlantiradi. O'quvchi nutqini rivojlantirish murakkab jarayon bo'lib, unga monelik qilayotgan omillar ham faqat ta'lim mazmuni yoki o'qituvchigagina bog'liq emas. O'quvchi nutqini rivojlantirishga keng yo'l ochadi. O'quvchilar bir xillikdan zerikadi. Shuning uchun ularni nutqini o'stirishda doimo har xil metod va o'yinlardan foydalanish lozim. Bu boradagi tadqiqotlar, amaliy tajribalar va metodik tavsiyalarni chuqurlashtirish dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. Jarayonining dolzarb vazifalaridan biridir. Ushbu yondashuv orqali o'quvchilarda til va nutq bilan bog'liq ko'nikmalarni turli fanlar, amaliy mashg'ulotlar hamda hayotiy vaziyatlar orqali uyg'unlashtirib rivojlantirish imkoniyati yaratiladi. Nutqiy kompetensiyani shakllantirishda integrativ yondashuvning qo'llanilishi o'quvchilarning nafaqat tilni o'zlashtirish darajasini, balki ijtimoiy, madaniy va axloqiy jihatdan ham rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu boisdan ham bu metodika boshlang'ich ta'lim tizimida samarali va istiqbolli yondashuvlardan biri sifatida e'tirof etiladi.

Takliflar:

1. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqiy kompetensiyasini shakllantirishda o'quvchini faol muloqotga jalb qilish, biror mavzu bo'yicha og'zaki-yozma loyihalar yaratishga jalb qilish lozim.
2. O'quvchilarga hayotiy rollar asosida muloqot qilish, rasmlardan foydalanib fikr bildirish, fikrlarini tez va erkin ifodalashga o'rgatish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi. "Adolat" milliy huquqiy axbarot markazi. - T.: 2022 y. - 152 b.
2. Ona tili: Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 4-sinfi uchun darslik, I qism. / M.E. Toirova - Toshkent: "Novda Edutainment", 2023. - 88 b.
3. Abdullayeva, M. "Boshlang'ich ta'lim metodikasi." Toshkent: O'zR TA, 2020.

4. Vygotsky, L.S. "Pedagogik psixologiya." Moskva, 1991.
5. Qurbonova, G. "Til o'rganishda interfaol metodlar." O'zMU nashriyoti, 2022.
6. Mavlonova, R. "Ona tili ta'limida innovatsion texnologiyalar." TDPU, 2021.
7. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING O'RNI. In НАУЧНЫЙ ПОИСК В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ (pp. 119-120).